

УДК 821.161.2-3(045)

О. А. Новицька

ЕСТЕТИЧНІ ТА СВІТОГЛЯДНІ КОНЦЕПТИ РАНЬОЇ ТВОРЧОСТІ АНТОНА КРУШЕЛЬНИЦЬКОГО

Стаття присвячена системно-аналітичному дослідженню еволюції світоглядно-естетичних переконань ранньої творчості Антона Крушельницького. У роботі з'ясовуються основні етапи художнього осмислення письменником реалій дійсності, виявлення оновлених духовних орієнтирів під впливом великих культурно-політичних діячів.

Ключові слова: естетичні і світоглядні концепти, еволюція світоглядно-естетичних переконань.

Помежів'я ХІХ – ХХ століття – доба великих змін в історії української літератури, занепаду і водночас відродження творчого процесу, ускладнений історично-суспільними обставинами, економічно-політичними умовами, національно-визвольним рухом в Україні. Провалля між духовним світоглядом, між матеріальними досягненнями, між розумінням української ідеї було дуже небезпечним для єдності української нації. На ґрунті цих складних суспільних обставин зароджується нова українська література як своєрідна форма суспільної свідомості і пізнання, яка здатна не тільки правдиво відображати, але й сприяти перебудові світу. Своєрідність літературного розвитку кінця ХІХ – початку ХХ століття розуміли не тільки молоде покоління письменників тієї доби: Ольга Кобилянська, В. Стефаник, М. Черемшина, А. Чайковський, М. Яцків, Антін Крушельницький, але й сучасні дослідники як П. Колесник «Українське оповідання», О. Білецький «Українське літературознавство за сорок років оповідання», І. Денисюк «Літературознавчі та фольклористичні праці», М. Жулинський «Вірю в силу духа», М. Дубина «Літературно-критичний нарис», та інші. Дослідження науковців висвітлюють загальний літературний процес кінця ХІХ – початку ХХ століття, пошуки нових шляхів розвитку мистецтва, переосмислення дійсності буття країни, виявлення оновлених духовних орієнтирів у складному і суперечливому періоді, висвітлюючи разом з цим творчість багатьох письменників побіжно, спорадично, чим обумовлюється **актуальність** нашого дослідження.

Мета нашої статті – здійснити системно-аналітичне дослідження еволюції світоглядно-естетичних переконань ранньої творчості Антона Крушельницького.

Портрет Антона Крушельницького, його характеристика будуть неповні без дослідження і розуміння художнього набуtku, створення літературного портрета письменника в контексті громадсько-політичного, економічного та культурного життя на зламі століть, висвітлення його творчих пошуків та умов становлення як літературознавця. Саме глибокий аналіз творчості письменника сприятиме не тільки створенню правдивого образу митця і педагога, громадського діяча і борця за рідну мову, а й складе якнайповніше уявлення про багатство та різноманітність літератури досліджуваної доби, про особливості інших процесів, що мали місце у тогочасному українському письменстві.

Народився письменник 4 серпня 1878 році в мальовничому повітовому містечку Ланьцут, тодішньої Австро-Угорської імперії, у родині дрібного чиновника податкової канцелярії «Цісарсько-королівського суду» Володислава Крушельницького і Марії Монастирської. З архівних матеріалів довідуємося, що батько письменника боявся

втратити посаду, тому гнув спину перед кожним цісарським наглядачем, принижувався, прислужувався, аби «забезпечити сім'ї шматок насущного, а дітям дати освіту» [9, с. 3]. Як свідчить сам письменник у протоколі допиту: «Семья наша была украинская, но под влиянием окружения первое время, даже и дома, у нас был принят, как разговорный язык – польский» [10, с. 23]. Там же в себе на Батьківщині, а потім з переїздом батька по службі в містечко Коломию, Самбор, Станіславів, Антін Крушельницький одержав попередню освіту, закінчив польську гімназію. Але це було занадто мало для допитливого юнака, серце якого манила Батьківщина, тривожила і обнадіювала. Будучи учнем Коломийської гімназії (період 1896 – 1897 рр.), він примкнув до нелегальних гуртків суто «просвітянського» літературного змісту, а потім в останніх класах гімназії був членом нелегального політичного гуртка молоді радикального спрямування під керівництвом Кирила Трилевського, згодом голови так званої «бойової управи», який керував армією УРС під час імперіалістичної війни.

Наступного року юний випускник становиться студентом Львівського державного університету філософського факультету, де відбувається перше його знайомство з великим істориком, професором М. Грушевським, якого дуже приваблювала перспектива майбутньої соціалістичної єдності всього світу. Позиція українських соціалістів остаточно укріпила політичні переконання майбутнього майстра слова і з 1907 року він став активним членом партії українських радикалів, в основі програми якої була ідея так званого «національного визволення», за рахунок якого ретельно затушовувалися всякі соціальні поділи. Листування А. Крушельницького з М. Грушевським починається ще з 1900 року. Невеликий уламок документальної пам'яті взаємин між ними свідчить про тісні стосунки в становленні юнака як фахівця літератури: «... Я звертаюсь до Вас, Високоповажний Пане Професор, і прошу від Вас щирого слова поради. Я маю 20 літ, щойно входжу в життя, а нікому мене на правий шлях справити. Бомкне дехто: «іди на теологію», – та що я там робитиму?! Дурити себе й других, убивати свої думки й почування, помалу замучувати себе?!... Й перейде життя попри мене, пересунеть по моному трупі, а він ще душе завоняє гниллю. А люди, обходячи мене, хіба лишень сплюнуть. Правда я можу записатись на право, та й сидіти де на якій лекції. Та що ж, коли до цього ні крихти у мене замилювання немає. Воно таке сухе, нудне, мертво, незносне. Фільозофія, – красна література – от моє життя!...» [5, с. 449] У листуванні з Володимиром Гнатюком молодий Антін визнавав: «...я й ученик, і приклонник професора Грушевського. ...» [6, с. 5–6].

Говорячи про вплив М. Грушевського на молодого початківця та їх тісні стосунки з професором, не можна не обминути увагою зацікавлення А. Крушельницьким історією українського народу, що давало юнаку найбільш наглядну панораму розвитку доби важкого упадку української національної ідеї, застою і пригноблення народу. Цікаве свідчення з цього приводу ми знаходимо у листі з Коломиї від 22.03.1903: «Високоповажний Пане Професор! Я хотів би ... податися о теми з історії і географії. Та щоби вони мене не заскочили несподіванно: я осмілюся звернутися до Високоповажного Професора з просьбою о визначення мені теми з історії, щоби я міг розглянутися в матеріалі, заки подамся о теми. Я працюю в історії козаччини і ця часть нашої історії мені найбільш відома. Зрештою, яку б я не мав дістати тему, я просив би, аби Пан Професор зволили дати мені її тепер, аби я приглянувся їй, заки подамся» [7, с. 444]. Вже в наступному листі від 25.09.1903 ми дізнаємось, що А. Крушельницький досліджує тему: «...Погляди Лампрехта і Інама-Штернег на формування селянської верстви, її становище і оподаткування » ...та дає «образ перестрою суспільности германської» [8, с. 445–446].

Більше того, ввібравши в себе кращі здобутки освіти, отриманих в гімназії та університеті, на жаль, вони не могли задовольнити допитливого юнака, і він водночас з історією своєї країни самотужки поповнює свої знання з української, російської, польської, чеської та західноєвропейських літератур.

Вже у студентські роки молодий Крушельницький листується з передовою студентською молоддю Харкова, одержує від неї суспільно-політичну і художню літературу, а також висилає товаришам художню й економічну літературу з Галичини. Водночас стає активним діячем львівської молодіжної групи «Молода Україна», що мала на меті добиватися визволення України з чужоземного ярма.

Говорячи про значний вплив М. Грушевського на зростання ідейно-естетичних поглядів молоді в обличчі ще студента А. Крушельницького, Іван Франко застерігав, що російський соціал-демократизм своєю наростаючою популярністю серед молодих людей «являється для українства далеко гіршим ворогом, ніж російське самодержавіє і російська цензура. Бо коли самодержавний тиск є тиском фізичної сили, і так сказати, в'яже руки, то соціал-демократизм краде душі, напоює їх пустими і фальшивими доктринами і відвертає від праці на рідному ґрунті» [2, с. 76].

Попри всі відчайдушні старання, М. Грушевський замість реальної нагоди відродження самостійної української державності довгий час відстоював ідею перебудови Росії на федеративних засадах, де б Україна була одним із суб'єктів федерації. Тільки в IV Універсалі він відійшов від цієї позиції. Його нерішучість у відстоюванні національних інтересів, поступливість «тимчасовому урядові» й московським більшовикам дорого коштували і йому особисто, й українському народові. Отже, виплекувана ним федералістська ідея зазнала остаточного краху. Тому природно, що Антін Крушельницький, який прислухався до думки свого наставника Михайла Грушевського, мав усі підстави кардинально переглядати свої усталі погляди й орієнтири щодо досягнення в недалекому майбутньому ідеалу бездержавного існування. Більше того, у своєму листі до В. Гнатюка він повідомляє про свій розрив: «...З Михайлом Сергійовичем Грушевським не переписуюся. Він обіцяв списати до моєї жінки й на тім скінчилося. Він має тільки одного довіреного собі Івана Косака і в одно пише до нього листи, але я ними не цікавлюся. ...» [9, с. 72–77]. Проте, як свідчать архівні матеріали, пізніше, на початку 20-х років, коли за дорученням Радянського уряду Грушевський очолює за кордоном комітет допомоги голодуючим землякам, листування між ними відновлюється.

Однак, під час спілкування А. Крушельницького з М. Грушевським, молодий студент все більш захоплюється творчістю та ідеями І. Франка – великого Каменяря, вихователя молоді генерации літературознавців і митців, який, в свою чергу, співробітничав з М. Драгомановим – видатним українським істориком, літературознавцем, фольклористом, економістом і філософом, який наголошував, що головна справа українського народу – це справа соціалізму, який, в свою чергу, мусить іти поруч із справою врятування своєї породи, з новим народженням – національним. Впливу М. Драгоманова зазнав і молодий Антін, який бачив у його діяльності одну велику проповідь невтомної праці для добра і підвищення рідного народу. «Наймолодше покоління», за словами Франка, «черпаючи свої стимули прямо із західноєвропейських напрямів імпресіонізму та неоромантизму, прозваного *pernefas* декадентизмом, іде далі дорогою, прокладеною у нас впливом Драгоманова» [1, с. 3]. Та життя робило своє: на західноукраїнських землях зростав робітничий та селянський рух і А. Крушельницький захоплюється ідеями революційної демократії: відвідує драгоманівські гуртки, вивчає марксистську теорію, читає в робітничих аудиторіях лекції на суспільно-політичні теми.

Не останню роль, очевидно, зіграло і його знайомство з І. Франко, гостре перо якого торкнувшись життєвої дійсності, оживлює революційний зрив, відроджує почуття самоповаги, втілює переоцінку закостенілих, змарганих цінностей на нові, життєтворчі. «Ми мусимо навчитися чути себе українцями, – говорив у 1905 році, говорить до нас і сьогодні, Іван Франко, – мусимо навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, але українцями без офіціальних кордонів! І це почуття не повинно у нас бути голою фразою, а мусить вести за собою практичні консеквенції. Ми повинні – всі без винятку – поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурнім стані, познайомитися з її природними засобами та її громадськими болячками і засвоїти собі те знання твердо, до тої міри, щоб ми боліли кожним її частковим локальним болем і радувалися кожним, хоч і як дрібним та частковим, її успіхом, а головно, щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почували себе справді, практично, частиною його!» [4, с. 92]. Так розумів відродження України Іван Франко, так означив роль українців у будівництві української Держави. Під впливом великого Франка передбачували помах духу української нації та його послідовники-учні: А. Крушельницький, О. Грабовський, С. Горук, М. Галушинський, Є. Косович, В. Старосельський та інші.

Особисто А. Крушельницький познайомився з великим митцем слова у 1899 році. Разом з ним приймає участь у видавництві місячника «Молода Україна» (1900–1903), в якому наголошувалося на ідеї самостійної України. І хто знає, як би склалася доля молодого письменника, коли б не увага Франка, не його поради «випробувати свій талант на живих подіях, на кричущих проблемах, що волають уваги». Саме Франко допоміг визначити загальне спрямування творчості юнака. У своїх спогадах Лариса Крушельницька, онука Антона Крушельницького, згадує: «Дід усе життя обожнював Івана Франка, вважаючи його своїм наставником у всьому, що робив (у літературі, у просвітництві, у громадській діяльності в лавах партії радикалів) [3, с. 122–123].

Вже у 1899 році І. Франко виділяє три основні постаті цього періоду: «Надзвичайно плодовиті були 1899 р. три молодих новелісти: Антін Крушельницький, Орест Авдикевич і Євген Мандичевський» [12, с. 16]. Відомий дослідник творчості Антона Крушельницького С. Трофимук у свій час писав: «Уже в студентський період своєї журналістсько-видавничої діяльності у Львові молодий письменник уважно прислухався до голосу Франка. Він співпрацював у редакції «Літературно-наукового вісника», а в 1900 році, під час відсутності Франка, вів за нього редакцію журналу. 19 січня 1900 року на засіданні відділу НТШ Крушельницький офіційно був обраний співробітником редакції «ЛНВ», а згодом призначається заступником секретаря товариства» [11, с. 146–147].

Молодий 21 літній Антін Крушельницький, не виявляючи ще власного літературного напрямку, робить перші кроки на літературній ниві, підлягаючи всемогутньому на тодішні часи впливові натуралізму у формі і матеріалістичному світогляді в ідейному змісті своїх початкових нарисів.

Не диво, що молоді письменники, серед яких і А. Крушельницький, тверезими очима відтворюють і віднаходять зовсім несподівані фігури і події. Це доба, за розумінням І. Франка, коли «молоді письменники не зупинялися перед ніякою драстичністю, перед зіпсуттям і неморальністю, а декому здавалось, що вони навіть залюбки малювали ті темні, патологічні сторони життя. Тут були і пориви широго чуття, такого чистого й високого, неважаючи на грубу форму, як і в першого ліпшого інтелігента, і пориви жорстокості та дикості, сплоджені віковою темнотою; були своєрідні радощі й турботи, забобони і щира віра, злоба й насміхи, сльози й прокляття,

одним словом були люди з таким багатим і різномірним світом думок та почувань, якого там досі не підозрівано» [13, с. 497].

Не випадково, уміючи реально оцінювати новий етап літератури та передбачати сучасні її віхи та цілі, І. Франко звертає увагу на необхідності вміння молодих початківців-літераторів аналізувати описувані факти, виказувати їх причини і їх конечні наслідки, їх повільний зріст і упадок так, щоб висновок сам складався в голові читача, виходив природно і ясно і будив у нім самим певні почуття, певні сили до роботи в жаданім напрямі.

Саме в цей період невинних, невеличких проб реалістичного малювання життя відбувався початок становлення, можна сказати, народження молодого ще письменника-початківця, дебютанта Антона Крушельницького, талант якого розвивався поволі, поступово в малих фейлетонах, оповіданнях та образках, переважна кількість яких друкувалась у 1898 році на сторінках «Літературно-наукового вісника»: «На заробку», «Серед шляху», «У вагоні», «Ярмарок», «Два світи», «Кров», «Побіда», «Марина», «Суперниці», «Дует» а згодом увійшли до збірки «Пролетарі» (1899 р.) та «Непотріб», «При ватрі», «Із-за віна», «Гостина», які стали змістом другої авторської збірки «Світла і тіни» (1900 р.).

Сукупність усіх обставин життя Антона Крушельницького відобразилася й на літературному доробку письменника. Всі ранні твори Антона Крушельницького об'єднані однією низкою правдивого і всебічного відображення дійсності на основі типізації життєвих явищ, в яких складно поєднуються і переплітаються високе й низьке, трагічне й комічне. **Перспективою** даного дослідження є добіг результатів щодо подальшої розробки питань літературознавства та поширення інтерпретації творів малої прози Антона Крушельницького.

Список використаної літератури

1. Гундорова Т. Ранній український модернізм: до проблеми естетичної свідомості / Т. Гундорова // Радянське літературознавство. – Л.: Часопис, 1989. – Ч. 12. – С. 3.
2. Жулинський М. Г. Вірю в силу духа: І. Франко, Л. Українка і М. Грушевський у боротьбі за піднесення політичної і національної свідомості української людності / М. Г. Жулинський. – Л.: Часопис, 1999. – 104 с.
3. Крушельницька Л. Рубали ліс... / Л. Крушельницька // Дзвін. – Л.: Часопис, 1990. – № 3. – С. 122–123.
4. Крушельницький А. В. Революціонерів і каменярові / А. В. Крушельницький // Нові шляхи. – Л.: Часопис, 1929. – № 1. – С. 92.
5. Листи А. В. Крушельницького // ЦДІА України у Києві. – Ф. 573. – Арк. 449.
6. Листи А. В. Крушельницького // Відділ рукописів ЛНБ ім. В. Стефаніка НАН України. – Ф. 305 (Фонд Гнатюка). – Арк. 5–6 зв.
7. Листи А. В. Крушельницького // ЦДІА України у Києві. – Ф. 573. – Арк. 444.
8. Листи А. В. Крушельницького // ЦДІА України у Києві. – Ф. 573. – Арк. 445–446.
9. Справа А. В. Крушельницького №16 // ЦДІА України у Львові. – Ф. 361. – Оп. 1. – Арк. 3
10. Справа А. В. Крушельницького № 44987 ФП // ГДАСБУ. – Ф.6. – Т.1. – Арк. 23
11. Трофимук С. М. Антін Крушельницький – кореспондент І. Франка / С. М. Трофимук // Жовтень. – К.: Часопис, 1968. – № 9. – С.146–147.
12. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50-ти т. Т.33. / І. Я. Франко. – К.: Часопис, 1982. – С.16.

13. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50-ти т. Т. 41. / І. Я. Франко. – К.: Часопис, 1984. – С. 497.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2015

О. А. Novitska

AESTHETIC AND OUTLOOK CONCEPTS OF ANTON KRUSHELNITSKY'S EARLY WORKS

The turn of the 19th and the 20th centuries is the time of great changes in the history of Ukrainian literature, the time of decline and at the same moment revival of the creative process that became more complicated due to historical and social circumstances, economic and political conditions, as well as national liberation movement in Ukraine. The gap between spiritual viewpoint, material achievements and the conception of Ukrainian national idea was very dangerous for the unity of Ukrainian nation. In these difficult social circumstances the nation sees the birth of the new Ukrainian literature as a peculiar form of national consciousness and cognition that is able to not only truly reflect, but also inspire the change of the world. Not only young generation of the writers of that time, O. Kobylianska, V. Stefanik, M. Cheremshina and others, but also modern scientists such as P. Kolesnik, O. Biletsky, M. Zhulinsky and M. Dubina understood the uniqueness of the development of literature of the end of the 19th – the beginning of the 20th centuries. The works of the researchers shed light on the general literary process of the end of the 19th – the beginning of the 20th centuries, the search for the new ways of art development, reconsideration of the reality of country's life, revealing of the renewed spiritual baseline, fluently and sporadically covering time the works of many writers at the same. The aim of our article is to fulfill a systematic and analytical research of the evolution of aesthetical viewpoints of the early works of Anton Krushelnitsky. The article is dedicated to the system-analytical research of the evolution of Anton Krushelnitsky's outlook-aesthetic credo in his early works. In the research the author interprets the main stages of finding out the sense of reality by the writer and his revealing of renewed spiritual values, influenced by the cultural and political figures.

Key words: *aesthetic and outlook concepts, evolution of outlook-aesthetic beliefs.*

УДК 821.161.2-3'06(045)

О. Г. Павленко

ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНА І СТИЛЬОВА КОНФІГУРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

В статті осмислено основні тенденції розвитку української прози другої половини ХХ століття в динаміці літературознавчих інтерпретацій, окреслено мистецькі напрямки та художні стилі, що визначають концепції прозової творчості, суголосні відповідному типу художньої свідомості. Літературна «ідентифікація» постмодерної прози здійснюється у контексті новітніх наратологічних методологій з урахуванням специфіки естетичної парадигми постмодерну.

Ключові слова: *жанрово-стильова ситуація, постмодернізм, мала проза, романні різновиди, постмодерна свідомість, genre and style situation, postmodernism, short stories and novelettes, types of novel, postmodern consciousness.*

Стильова палітра прози літературного покоління 60–90-х рр. визначається багатощаровістю, про що свідчать сплетені в одне ціле елементи соціально-